

МАККАЖЎХОРИНИНГ АСОСИЙ КАСАЛЛИКЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ТАРҚАЛИШИ

Мамбетназаров Асан Бисенбаевич,
қ.х.ф.ф.д., Ўсимликлар карантини ва ҳимояси илмий-тадқиқот институти,
Исамидинов Илхом Тулаевич,
қ.х.ф.н., Ўсимликлар карантини ва ҳимояси илмий-тадқиқот институти,
Юлдуз Исамиддинова,
Жанубий деҳқончилик илмий тадқиқот институти таянч докторант.

Аннотация: Мақолада маккажўхори экинидаги касалликларнинг учраши, тарқалиши ва ўсимликни ҳимоя қилиш усуллари баён этилган.

Калит сўзлар: маккажўхори, касаллик қўзғатувчи, замбуруғ, тур таркиби ва ҳимоя тадбирлари.

Аннотация: В результате изменения климата виды болезней сельскохозяйственных культур с каждым годом увеличиваются. Распространенность и вредоносность болезни кукурузы требуют изучения. В статье подчеркивается важность разработки методов защиты посевов кукурузы от болезней.

Ключевые слова: кукуруза, патогены, грибы, видовой состав, распространенность.

Дунё миқёсида маккажўхори муҳим донли ва ем -хашак экини бўлиб, жаҳон деҳқончилигида экиладиган майдони бўйича учинчи, ҳосилдорлиги бўйича эса донли экинлар орасида биринчи ўринни эгаллайди. Афсуски, Республикаимизда маккажўхори майдонларида турли касалликларнинг тарқалиши ва зарари етарли даражада ўрганилмаган. Касалликларни қўзғатувчи замбуруғ тури, уларга чидамли маккажўхори навлари бўйича илмий ишлар олиб борилмаган.

Касаллик қўзғатувчи замбуруғларнинг биологик хусусиятларини ўрганиш зарур. Касалликларга қарши фунгицидлар, уларнинг мақбул сарф-меёрлари аниқланмаган.

Сўнгги йилларда Республикаимизда чорвачиликка ихтисослашган туманларнинг пайдо бўлиши ва чорва моллари учун озиқа захираси кенгайтирилиши, озиқа экинлар майдонларини ошиши маккажўхори ҳосилдорлигини оширишни талаб этмоқда. Бу касаллик ва зараркуналларга қарши кураш чораларини ишлаб чиқишни талаб этади. Афсуски, маккажўхори ҳосили ва сифатига салбий таъсир этадиган касалликлар тарқалиши ва зарари йилдан йилга ошириб бормоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 3 мартдаги “Чорвачилик тармоқларини давлат томонидан янада қўллаб - қувватлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” қарорида ички истеъмол бозорида гўшт, сут, тухум ва бошқа чорвачилик маҳсулотлари билан барқарор таъминлаш, чорвачилик, паррандачилик ва балиқчилик озуқа базасини кенгайтириш, ички ва ташқи бозорларда рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқаришни қўллайиш бўйича илмий асосланган усуллар ва интенсив технологияларни кенг жорий этиш белгилаб қўйилди. Шу мақсадда маккажўхори экинига зарар етказадиган касалликларга қарши кураш чораларини олиб бориш долзарб ҳисобланади. Бунинг учун олдиндан қандай касалликлар маккажўхори етиштириладиган ҳудудларда тарқалганлигини билиш зарур.

Асосий тарқалган касалликлар: пуфакчали қоракуя (*Ustilago zeae* (Beck)), чанг қоракуяси (*Sorosporium reilianum* (Kiihn.)), диплодиоз (*Diplodia zeae* Lev), фузариоз (*Fusarium verticillides*), бактерияли доғланиш (*Pseudomohos Holi*), сўталар моғорланиши (*Alternaria sp.*) ҳисобланади.

Пуфакчали қора куя касаллигини *Ustilago zeae* (Beck) замбуруғи қўзғатади. Касаллик маккажўхорининг сўтаси,

бошоқ, супурги пояси ва гуллаш пайтида кузатилади. Зарарланган аъзода катта шишлар пайдо бўлади, улар оқиш ёки қизғиш қобиқ билан қопланади. Қобиқ ёрилса ичидан қора рангли хламидоспоралар йиғиндиси кузатилади. Зарарланган қисмлар деформацияланади. Шишлар катта ҳажмда бўлади. Ўсимлик аста-секин қурий бошлайди, шишлар ёрилиб споралар ерга тушади ва шу жойда қишлайди. Касаллик барча ҳудудларда тарқалган.

Чанг қора куясини *Sorosporium reilianum* (Kiihn.) замбуруғи қўзғатади. Касаллик ўсимликни супургиси ва сўтасини зарарлайди. Супурги ва сўталар қора қопламали чанг билан қопланган бўлади. Чанг қора куяда шишлар пайдо бўлмайди, қуруқ пўстлоқ билан ўралган бўлади.

Диплодиоз касаллигини *Diplodia zeae* Lev замбуруғи қўзғатади. Касаллик ўсимликнинг майса, поя, барг ва сўталарини зарарлайди. Зарар оқибатида илдиз қисми қорая бошлайди, барг ва пояларда касаллик ўсимлик гуллагандан сўнг кўринади. Аъзоларда жигарранг чўзиқ доғлар ҳосил бўлади. Қаттиқ зарарланган поялар тез синади. Сўта донларидо оқ ғубор пайдо бўлади, оқибатта донлар пуч бўлиб қолади. Касаллик қўзғатувчи уруғ ва ўсимлик қолдиқлари ҳисобланади ва қишлайди.

Фузариоз касаллигини *Fusarium verticillides* замбуруғи қўзғатади. Асосан сўталарни зарарлайди. Сўталарда оқ, оқ пушти рангли ғуборлар билан қопланган бўлади. Секин-аста сўталар чириydi ва қобиқлар ёрилиб кетади. Оқибатда сифатсиз донлар ҳосил бўлади. Касаллик инфекцияси ўсимлик қолдиқларида қишлайди.

Бактериозни *Pseudomohos Holi* бактерияси қўзғатади. Касаллик сўталарда сутлаш пайтида ҳосил бўлади. Донларда кўнғир сўнг қорамтир ярага ўхшаш доғлар пайдо бўлади. Бу касаллик ҳосил сифатини бузади, донлар унишида катта зарар етказилади.

Сўталар моғорлаши касаллигини *Alternaria sp.* замбуруғи қўзғатади. Бу касаллик чала пишган сўталарда ва яхши сақланмаган жойларда кўп учрайди. Касаллик кўпроқ об-хаво шароитига намликга боғлиқ зарарланган донларни униб чиқишига катта зарар етказилади.

Юқорида қайд этилган касалликлар Республикаимизнинг барча маккажўхори етиштириладиган хўжаликларида

тарқалган. Мазкур касалликлар маккажухоридан юқори ҳосил ва сифатли маҳсулот олишда катта тўсиқдир. Иқлим, об-ҳаво шароити касаллик тарқалиши учун қулай

ҳисобланади. Келгусида касалликларга қарши илмий асосланган замонавий кураш чораларини жорий этиш зарур, жуда зарур.

АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 3 мартдаги “Чорвачилик тармоқларини давлат томонидан янада қўллаб - қувватлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” қарори.
2. Александров И.Н. Методы идентификации видов и рас Helminthosporium на кукурузе // Методы диагностики карантинных болезней: Сб. науч. тр. М.: 1985, С. 3–16. Алиев С.
3. Фузариозная гниль кукурузы и борьба с ней // Социалистическое хозяйство Азербайджана. Баку, 1962, 8. С. 43–46.
4. Балашова Н.Н., Лазу М.Н., Юрку А.И. Наследование устойчивости кукурузы к пузырчатой головне // Генетика, 1988. Т. XX1У, 4. С. 682–686.
5. Вилкова Н.А., Иващенко В.Г., Фролов А.Н. и др. // Методические рекомендации по оценке кукурузы на комплексную устойчивость к вредителям и болезням. М.: 1989. ВАСХНИЛ, 1989. 43 с.
6. <https://www.fao.org>

УЎТ: 633.853.493

ОЛИМЛАР ТАВСИЯ ЭТАДИ

КУЗГИ РАПС НАВЛАРИНИНГ УРУҒ ҲОСИЛДОРЛИГИГА ЭКИШ МУДДАТ ВА МЕЪЁРЛАРИНИНГ ТАЪСИРИ

Нематов Тўлқин Эргашевич,
ТошДАУ таянч докторанти,
Халиков Баҳодир Мейликович,
қ.х.ф.д., ПСУЕАИТИ профессор.

Аннотация: Қалин экилган ўсимликнинг тулланиши минимал бўлса, шунга мос равишда уруғ ҳосилдорлиги ҳам паст бўлади. Нисбатан сийрак экилган майдонларда эса ўсимликлар ўсишда, гуллашда давом этиши уруғ пишиши даврини узайтиради, бунда пастки яруслардаги қўзоқлар ёрилиб уруғ йўқотилиши кузатилади.

Калит сўзлар: уруғ, ўсиш, ривожланиш, генератив органлар, қўзоқлар, майдон бирлиги, нав.

Annotation: If the accumulation of a densely planted plant is minimal, the seed yield will be correspondingly lower. In relatively sparsely planted areas, the fact that the plants continue to grow and bloom prolongs the period of seed maturation, when the buds in the lower tier burst and the seeds are lost.

Keywords: seeds, growth, development, generative organs, mushrooms, area unit, variety.

Дунёда аҳолининг озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган эҳтиёжини қондиришда озиқ-овқат саноати муҳим аҳамият касб этади. Шу боис маҳаллий озиқ-овқат ва хомашё ишлаб чиқаришни барқарор ривожлантириш, бозорга хавфсиз ва сифатли озиқ-овқат маҳсулотлари истеъмолини меъёрларда белгиланган ассортиментда етказиш асосий вазифалардан бири бўлиб қолмоқда.

Бугунги кунда рапс дунёнинг 15 дан ортиқ мамлакатда 30 млн гектардан ортиқ майдонда етиштирилади. Жумладан, Хитойда 7,3 млн., Ҳиндистонда 6,7 млн., Россия Федерациясида 1,5 млн., Германияда 1,3 млн. гектар майдонда парвариш қилинади.

Мойли карамдош (*Brassicaceae*) экинлари орасида рапс энг юқори ҳосил берадиган экин ҳисобланади. Биологик ва озиқ-овқат қимматлилигига кўра рапс мойи дунёда ишлаб чиқариш ҳажми бўйича пальма ва соядан кейин учинчи ўринга чиқди ва зайтун, ғўза, кунгабоқар каби мой олинадиган экинларни ортда қолдирди. Ҳозирги вақтда дунёда рапс уруғининг 86 фоизи мой ишлаб чиқариш учун ишлатилади.

Шуларни ҳисобга олган ҳолда 2017-2020 йиллар давомида Жиззах вилоятининг ўтлоқлашиб бораётган бўз тупроқлари шароитида кузги рапсдан юқори ва сифатли ҳосил олиш агро-техникасини айрим элементларини ўрганиш бўйича илмий тадқиқот ишлари олиб борилди.

Ўсимликларнинг шохланиши ва уларда генератив органларнинг ривожланиши ҳосилдорликнинг асоси ҳисобланади. Қалин экилган ўсимликнинг тулланиши минимал бўлса, шунга мос равишда уруғ ҳосилдорлиги ҳам паст бўлади. Нисбатан сийрак экилган майдонларда эса ўсимликлар ўсишда, гуллашда давом этиши уруғ пишиши даврини узайтиради, бунда пастки яруслардаги қўзоқлар ёрилиб уруғ йўқотилиши кузатилади. Рапс етиштиришдан асосий мақсад битта ўсимликнинг мақбул ривожланиши эмас, балки майдон бирлигидан олинадиган уруғ ҳосилдорлигини кўпайтиришдан иборатдир.

Шунинг учун рапс ўсимлиги ҳосилдорлиги шаклланиши структурасининг экиш меъёрлари билан боғлиқликда ўрганиш муҳим аҳамиятга эга.

Жиззах вилоятининг ўтлоқлашиб бораётган бўз тупроқлари шароитида кузги рапс навларининг экиш муддати ва меъёрларини унинг ўсиши, ривожланиши ва уруғ ҳосилдорлиги ҳамда сифатига таъсирини ўрганиш бўйича олиб борилган тажриба натижаларида маълум бўлишича, кузги рапснинг ўсиш, ривожланиш ва ҳосилдорлик кўрсаткичлари бўйича бир-биридан фарқ қилганлиги кузатилди.

2017-2020 йилларда ўтказилган тажрибаларда кузги рапснинг “Юнтаи” навидан уч йилда ўртача 26,4-32,7 ц/га миқдорида уруғ ҳосили олинган бўлса, “Ясна” навидан эса ўртача 28,2-35,2 ц/га уруғ ҳосили олишга эришилди.